

האות "שיר" ושיר השירים – תוכן וצורה

איזי פלודבינסקי

הכל התחיל אצלי בשרבוט (ציור 1) ובבעיה. האותיות בעברית אמנם נראות יפות, אפילו מהודרות, אבל לרוב.... מרובעות. אפילו פליוגראפים קוראים לאותיות העבריות אותיות מרובעות (ציור 2).

1

גם הכתב היהודי המרובע ממגילות ים המלח, גם האות המרובעת הספרדית מימי הביניים, וגם האות האשכנזית המרובעת מימי הביניים גם הם מרובעים. כתבים כאלו הם פחות או יותר הכלים, ה-Repertoire, שעומדים לרשות הקליגראף בכתב העברי. אחד האתגרים העומדים בפני הקליגראף הוא לאחד צורה ותוכן. אנחנו יודעים שלא כל טכסט יכול לקבל כל צורה של אות. לדוגמא, אם היו מבקשים ממני כקליגראף לכתוב שירת אהבה באנגלית, הייתי רוצה להביע באמצעות צורת האות רגשות שקשורים באהבה: הזרימה, הקלילות, החופשיות, ולצורך כך הייתי אולי משתמש באות שנראית כך, או כך (ציור 3). אם

הויה שאנניס בציון והכטחים
 בהר שמרון נקיבי ראשית
 הנזים וכל אלהם כתי ישראל
 עברו כל נחור אוול כומשם
 חמת רב חור דונת פלשתים
 הטובים מן הממלכות
 האלה אסרב "נבולם
 מנבול כסיהמנרים ליום
 רעותני שון שבת חמס
 השכבים על מטות שן
 וסרוחים על " ערשתם
 ואכלים כריס מצאן ועולים
 מתוך מרבקי הפרטים על
 פיהנבל בדויד חשכולהם
 בלישירי השתים במזרקי

2

בכ יסחור ככל מטר ימה יהיה מזה חלה
 מלך המזרחי מטר חשב בחטיבין וזה נוג
 בעשתרת במזרחי : בשבר הידן במזרץ מ
 מזה התורה הזמה למזרח : יהיה מלה נג רב
 רב לכס טיבת בהר הזה : פנו וסעו לכס ובמ
 טיכנו בערבה בהר ובשפלה ובטגב ובחקה
 והלבטין עד הפה הצל נהר פרה : מזה ט
 במו ורשון מזה המזרץ מטר נטבע יהיה לו
 לייחוק ולישקב לתה להס ולזרעם מחריהם
 ההוד למזרח לו מוכל לברי טיבת מתיכס :

3

הייתי רוצה להביע חגיגה הייתי משתמש אולי בצורה כזאת (ציור 4), ואם הייתי רוצה להביע ספונטניות, אולי הייתי מצייר אות כזו (ציור 5).

בפניי, ובפני כל קליגרף שכותב בעברית, עומדת שאלה רצינית: האם האותיות המרובעות יכולות לתת לנו אותו מגוון של אפשרויות הבעה כמו שראינו פה באנגלית.

חשתי שכדי להביע טכסטים מסוימים, או כדי להביע רגשות אותם רציתי להביע דרך ובתוך העבודות האישיות שלי, אני זקוק לצורות אחרות, לצורות שונות מאשר אלה המרובעות שראינו בהתחלה.

ולכן, כמו כל קליגרף רציני שמחפש צורות חדשות, פניתי בראש ובראשונה למסורת שלנו. האם מבחינה היסטורית קיימות בכלל בעברית אותיות, צורות, לא מרובעות? התשובה היא, כמובן, כן. יש לנו את כל הטקסטורות של החצי קורסיביות. חצי קורסיביות נהגו בארצות שונות, כל ארץ עם צורת הכתב שלה. לפעמים הכתב הושפע מן הכתב הלועזי שהיה נהוג שם.

5

4

זו (ציור 6) כתיבה הדומה קצת לערבית, בעוד שאותיות קורסיביות אשכנזיות דומות במקצת לכתב הגותי. סדרת האותיות הזו נותנת לנו טקסטורות יפות ושונות, ואכן השתמשתי בצורות כאלה לעבודות מסוימות. לדוגמא, העבודה הזאת (ציור 9), התלויה בבית כנסת בשכונת קטמון בירושלים. זהו "שיר מרובע" של הרב קוק, הכתוב בלשון פיוטית מאוד. הרגשתי שדרושה כאן צורה יותר אישית, יותר אנושית, מאשר המרובעות שראינו, ולכן יצרתי איזושהי מודרניזציה של הכתב החצי קורסיבי האיטלקי.

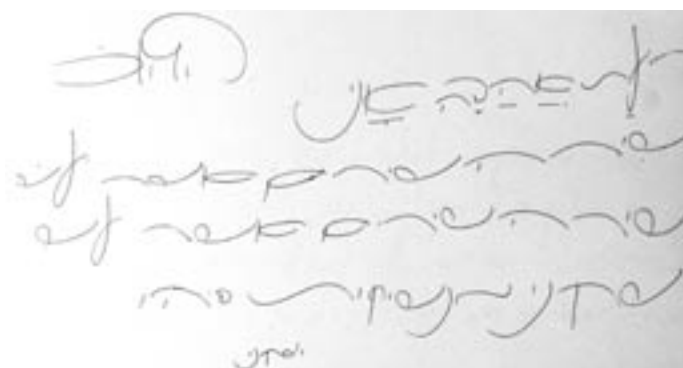
בסופו של דבר, הרגשתי שאלו צעדים בכיוון הנכון, אבל עדיין הצורות האלה מעוררות בקורא בעברית אסוציאציות מסוימות. האסוציאציה העיקרית היא לכתב רש"י, וברגע שחושבים על

6

כתב רש"י, האסוציאציה היא לתקופה מסוימת וגם לתוכן מסוים, בדרך כלל תוכן דתי. האות מתאימה מאוד לטכסטטים מסוימים, ופחות לטכסטטים אחרים. הרגשתי שכדי לקבל רוח ומראה יותר עכשוויים, עליי לדלג עד לכתב היומיומי שלנו. זו (ציור 7) הצעה של הטיפוגרף הנודע הנרי פרידלנדר, שיצר את האות 'הדסה', ללימוד כתב יד בבתי ספר. אף שאני יודע שיש דוגמאות רבות, יפות להפליא, של כתב היד העברי, דעתי היא שהצורות הקלאסיות של כתב היד היומיומי שלנו פחות אלגנטיות מאשר המקבילות שלו באנגלית. ועוד דבר, כתב היד, אפילו במיטבו, הוא עדיין כתב יומיומי, ואני חיפשתי משהו קצת יותר פורמלי, קצת יותר מעל היומיומי, לשמש את הצרכים שלי כקליגרף.

7

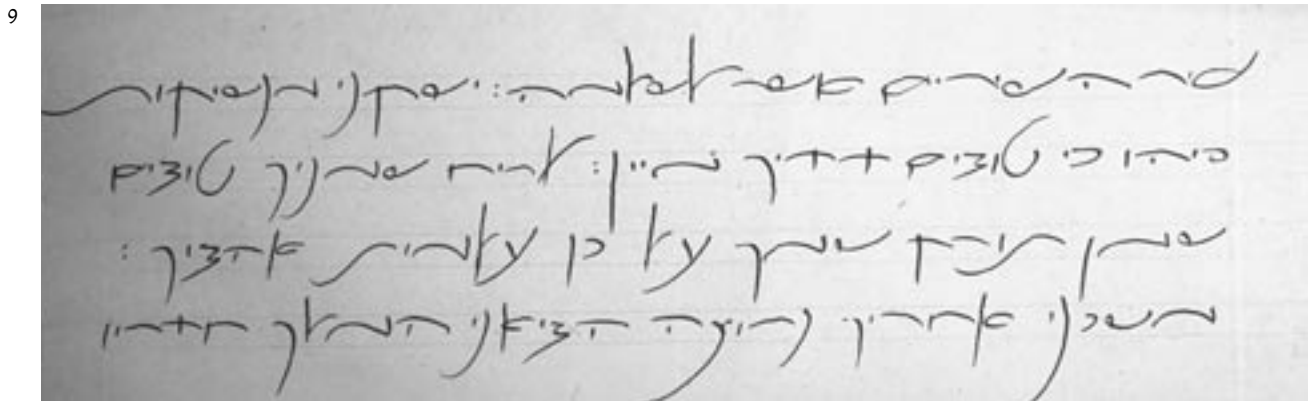
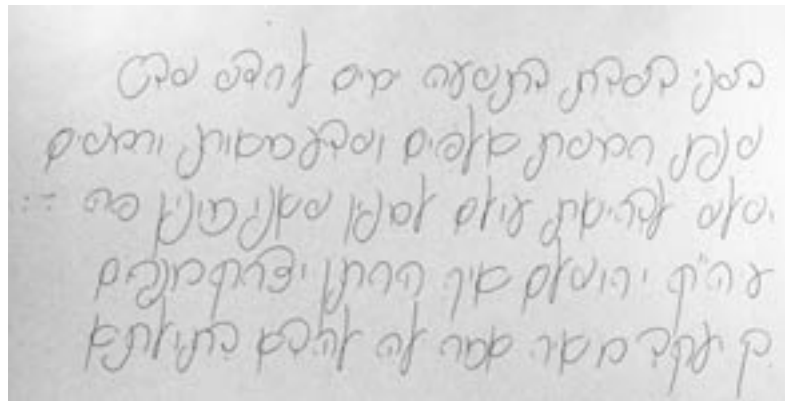

נחזור לשרבוט שראינו בהתחלה (ציור 1). זאת הייתה מין מדיטציה, משחק על האות תו, וכשעשיתי את זה אהבתי מאוד את הזרימה האופקית. כשאני כותב אני מרגיש, שעברית אוהבת לזרום לכיוון אופקי, בעוד שלאנגלית מתאימה יותר אנכיות. ברגע שהזרימה והצורה של האות תו מצאו חן בעיניי, ומשחשתי שטמונות בה אפשריות גראפיות מעניינות, שאלתי את עצמי האם אני יכול להתאים לתו אותיות נוספות. כאשר הצלחתי להתאים את אותה זרימה אופקית בעוד כמה אותיות "קשות", הייתי די בטוח שאוכל לעצב אלף-בית שלם המבוסס על הצורות האלה. התחלתי תקופה של ניסויים קליגרפיים, שהיו בו גם עונג וגם טירוף אובססיבי של כתיבה, כי

התחלתי לכתוב ולכתוב במשך שבועות, ואולי אף חודשים. כאן (ציור 8) ניסיתי צורות אחרות, עגולות יותר, ולא את האופקיות.

באיזשהו שלב התחלתי לחשוב שלכתב הזה מתאים הטכסט של שיר השירים, והתחלתי לסדר את הצורות בעמודים, וכבר באותו שלב נוכחתי בבעיה: אם הייתי כותב את כל שיר השירים בצורה זו, זה היה מטריף את הקורא. יש פה יותר מדי תנועה פראית. נדלקה במוחי נורה אדומה.

המשכתי בניסויים. פה (ציור 9) ניסיתי קולמוס קצת יותר עבה, לראות איזה משקל הכי מתאים לצורות האלו. אחד הניסויים הראשונים שלי היה בניית שורה מעניינת המורכבת מהצורות האלה. בדקתי גם צורות אחרות של האותיות, ולא הייתה לי תמונה סופית, אלא רק ווריאציות שבחנתי בכל הניסויים.

בדקתי, בין היתר, את האותיות שין ודלת. האות דלת תמיד הייתה בעיה. באותם שלבים ראשוניים של משחק בצורת האותיות ניסיתי שין אחת, ניסיתי שין אחרת. כשראיתי שהאותיות נעות יותר מדי, שיש בהן יותר מדי זרימה, שאלתי את עצמי איך אוכל איכשהו לקרקע אותן. אבל אז כבר חשבתי על שיר השירים, על התוצאה. כידוע, בניית ספר שונה מבניית אלף בית. פה (ציור 10) ניסיתי לחבר איכשהו עברית לאנגלית, חיבור עם משהו הרבה יותר כבד ומוצק. אבל העברית הפכה כאן להיות כמעט משנית. התוצאה הפכה להיות דקורטיבית, וזה לא מה שרציתי.

כאן (ציור 11) ניסיתי לראות מה קורה לצורות האלו עם מכחול, ויצאה לי איזושהי אפשרות לאיור של כתובה. אבל כאמור, האותיות הופכות להיות בכל הדוגמאות האלו משהו משני, דקורטיבי, ולא בכך רציתי.

10

11

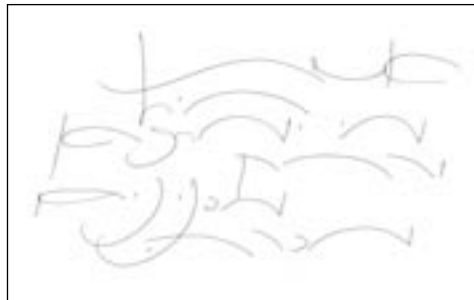

בקומפוזיציה הזאת (ציור 12) אהבתי מאוד את מה שקורה בתוך השורות. חשבתי שזה נותן טקסטורה מעניינת, אבל עדיין בגדר מופשט. (ציור 13) זה 'אשת חיל מי ימצא'. הטכסט כאן מפסיד הרבה מהקריאות שלו, והרגשתי בתוכי שיש לצורות האלה פוטנציאל לתרום יותר מאשר ללכת לאיבוד בתוך קומפוזיציה אבסטרקטית.

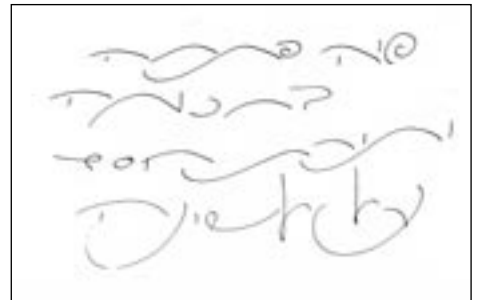
בשלב הנוכחי החלטתי להפסיק את הניסוי הזה, לחזור אחורה ולהתמקד תוך כדי עבודה על הקריאות. היה עליי לרסן את הצורות האלו, ובכך לנסות להוסיף להן קריאות. זה מה שקרה פה (ציור 14). אני עדיין משחק באותה צורה, אבל הרבה פחות בזרימה. אני כאילו עוצר את היד שלי.

חשבתי שוב: קורה פה משהו מעניין, אבל עכשיו נוצרת בעיה אחרת. לא אהבתי לכתוב כך. את ההנאה והתענוג החליפה תחושה לא נוחה מבחינה קינסטטית (Kinesthetic) כתוצאה מהצורך בריסון. הקומבינציה הזאת של "אהבתי את הצורות אבל לא אהבתי לכתוב אותן" הולידה את הרעיון לעבוד על פונט, על אות טיפוגרפית, במקום על אות קליגרפית טהורה. התובנה הזו הלהיבה אותי. אף פעם לא עשיתי דבר כזה.

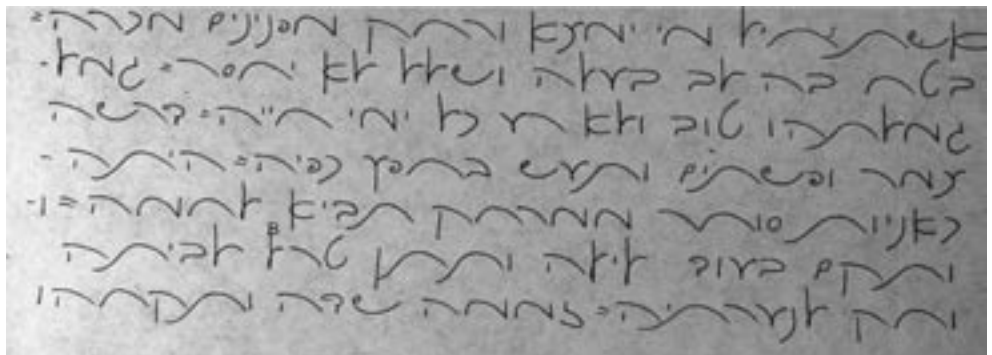
13

12

14

עכשיו אני רוצה לקחת פסק זמן כדי לדבר על עבודה של מישהו שהשפיע מאוד על תהליך החשיבה שלי ועל תהליך העיצוב של הפונט. זאת העבודה של Hans Joachim Burgert (ציור הנס יואקים בורגרט הוא פרופ' לעיצוב בברלין. הוא גם מין פילוסוף, מדפיס ומוציא ספרים, פסל, אמן, נגן, מלחין, בונה עוגבים – כעין איש רנסנס. למדתי אצלו בסדנא מתקדמת בלונדון בסוף שנות השמונים. כסטודנט מתחיל, זה היה די מופשט עבורי, ואני לא בטוח שהבנתי בסדנא את הכל. אבל אחד הדברים שכן לקחתי ממנה היה הביקורת שלו על התפתחות הכתב במערב. מאוד כאב לו שהכתב במערב הוא כאילו הוא צאצא של שושלת הכתב היווני,

Erdenkloss, und er blies ihm ein
den lebendigen Odem in seine

Nase. Und also ward der Mensch
eine lebendige Seele. Und Gott

אולי אפילו של הכתב הארמי. האידיאל של שושלת הכתב הזה הוא איזשהו מקצב אחיד בין שחור ללבן, החוזר כאן על עצמו שוב ושוב במשולב. כאן (ציור 16) אנחנו רואים את זה באופן מוגזם בכתב הגותי. ה"צבע" קצת שונה, יותר שחור, אבל המקצב שווה: שחור לבן שחור לבן, זה אפילו די מהפנט. בגותי יש בעיה של הבדלה, אין הרבה משחק בין אות לאות, כאילו האותיות עומדות ליד השניה ואינן מתייחסות זו לזו.

16

am animam . u dominus omi uiuo
domine libera animam meam
us dominus et iustus et deus no
rtur. ¶ Custodiens paruulos
us: humiliatus sum et liberauit
onuertere anima mea in requie
dominus benefecit tibi. ¶
ut animam meam de morte: o

(ציור 17) לא רק בכתב הגותי, גם כאן האותיות עומדות בפני עצמן. כל שורה נראית כמו כל שורה אחרת באותו דף. ככלל, המקצב האחיד הזה טוב מאוד לקריאות, אבל מבחינה וויזואלית הוא מאוד לא מעניין. וזה ציער את בורגרט, במיוחד בהשוואה למסורת הערבית. כאן (ציור 18) אנחנו רואים ריקוד נפלא בתוך השורה. לא רק בערבית, גם בקליגרפיה הסינית (ציור 19). יש הבדל בולט בין מה שראינו בכתב הלטיני לבין מה שאנו רואים בכתבים האלו. בסדנא של בורגרט זה היה אותו דבר. דיברנו על ניגודים, על בניית מתח ועל הפחתת מתח. השתמשנו בביטויים מוזיקליים.

18

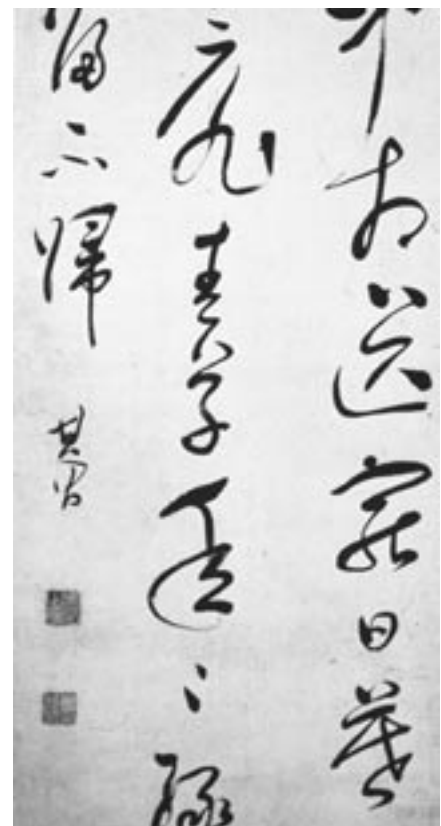
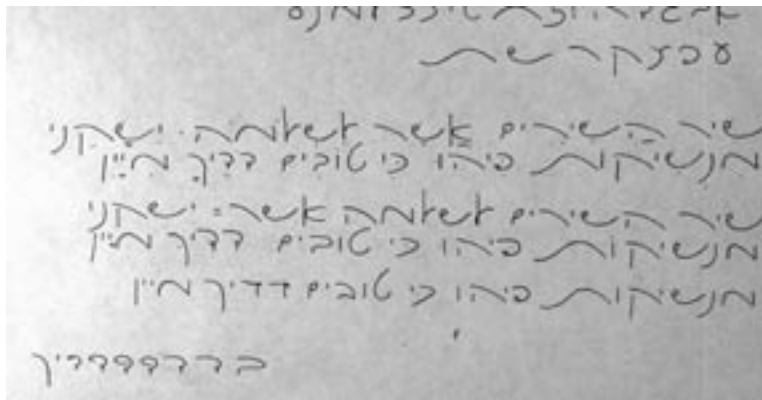
17

suspendio. Tunc principes sacerdotum acceptis argenteis ducuntur in ecclesiam in corbani quibus pretium sanguinis est. Consilio autem tuo teneantur illis argenti pignus nisi putarunt perigamorum propter hoc vocatus est argenteus adiel demach est argenteus sanguinis usque in octiduum. Tunc in pleam est quod dicitur est per hereticam propter dicitur et acceptu in argenteus argenteos propter in adpraxum quem adpraxum in plin israhel. & dederunt eos in argenti pignus sicut consuevit in diebus istis. **I**n autem statu cultus praesidem rogantur in processu dicitur

זה מה שניגן במוחי כשהתחלתי לעצב את האות שלי. לא הסתפקתי בעיצוב אותיות בודדות. היה מאוד חשוב לי לראות איך לבנות שורה מעניינת של כתב, עם איזשהו משחק בין אותיות. כאן אני לא בטוח אם אכן זהו הסדר הכרונולוגי הנכון. ידעתי שמעכשיו והלאה רוב העבודה שאעשה בעיצוב האות תהיה במחשב, ולכן, למרות שהצורות האלו (ציור 20) די גסות, זה מה שלמיטב זכרוני סרקתי לתוך המחשב. מכאן, להפתעתי, התהליך היה די מהיר. לצערי לא הדפסתי או לא מצאתי אף אחד מתוצאות הביניים של הניסויים, אבל אחרי תקופה קצרה

20

19

יחסית זה מה שיצא מהמחשב (ציור 21). זאת האות שיר. אני קורא לאות הזאת 'שיר', כי לדעתי היא מתאימה לטכסטים ליריים.

זאת (ציור 22) דוגמה לאות 'שיר' כשהיא משולבת בתוך הטכסט, וזאת (ציור 23) כבר דוגמה מהספר.

ברגע שהפונט היה בידי, הייתי סקרן לראות איך האות תראה כשהיא מודפסת כטכסט. התוצאה היא הספר שמוצג פה בתערוכה.

מדוע שיר השירים? התשובה לשאלה זו מחזירה אותנו לדברים הקודמים שלי על המרובעות. ההקשר והאסוציאציה של המרובע כצורה גיאומטרית הם לאיזשהו אמת מוחלטת, או עם חשיבת האונה השמאלית או כייצוג של הפן הזכרי בעולם.

לטוב או לרע, לא נראה לי שאנחנו חיים בעולם של אמת מוחלטת. גם לא ביהדות. אנחנו יודעים כי בפיזיקה, תורת היחסות החליפה את הפיזיקה הניוטונית, וכי Heisenberg's Uncertainty Principle, עיקרון אי הוודאות של הייזנברג, השפיע רבות על הדרך שבה אנחנו חושבים. גם בפסיכולוגיה, הגדרת האינטליגנציה כוללת כיום גם רגשות וגם את חשיבת האונה הימנית במוח, החשיבה האמנותית. כך שאפשר להגיד שיש תחיה של הפן הנקבי בעולם.

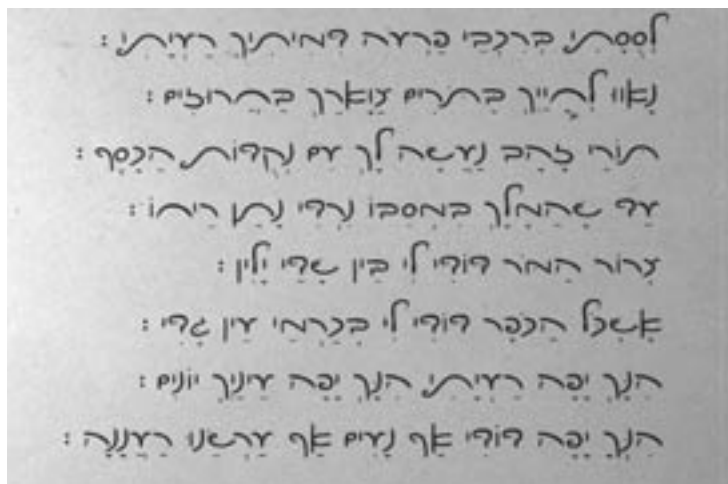
21

"שיר"

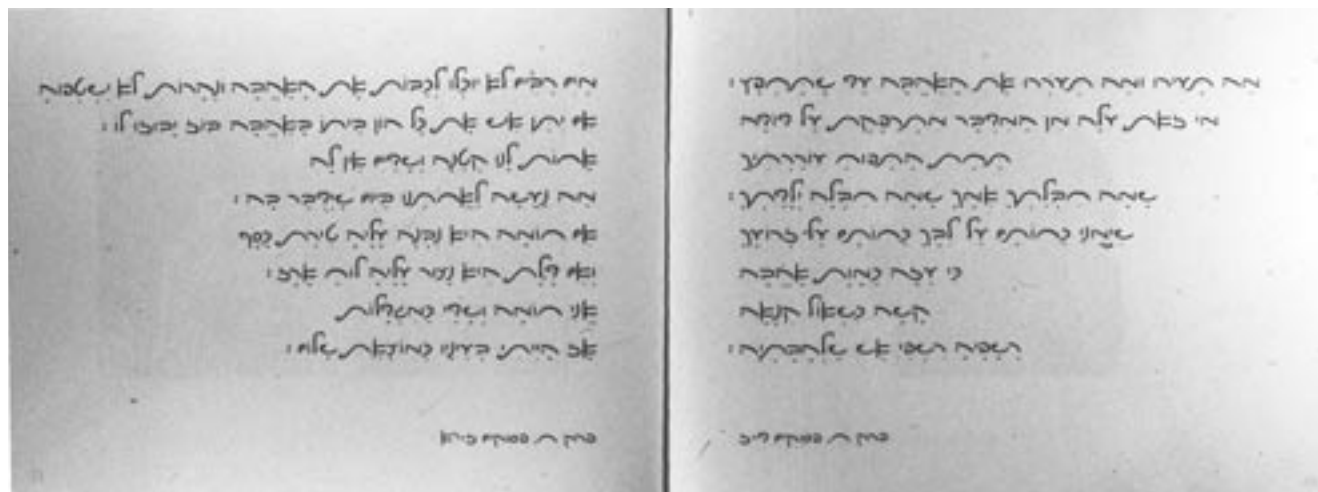
אֶשְׁכַּח הַכֶּפֶר דְּדוֹדוֹ אִי בְּכַרְחֵי צִיּוֹן גְּדִי :

הַנֶּץ יִפֶּה רִצְיֹתָי הַנֶּץ יִפֶּה צִיּוֹנְךָ יוֹנִים :

כשאני מסתכל על האותיות של הפונט 'שיר', אני חייב להגדיר אותן כצורות נקביות, נשיות: הן עגולות ולא מרובעות, הן חושניות ולא רציונליות. אינני יודע איך, אבל זה קרה כך. שיר השירים, בשונה מרוב ספרי התנ"ך, הוא ספר שהקול הנשי שבו הוא היותר דומיננטי. זו הייתה תקוותי, שאותיות 'שיר' שעיצבתי, שבעיניי הן אותיות המשחקות אחת עם השניה, תשקפנה איכשהו את המשחק בין האוהבים בשיר השירים, וכך רציתי איכשהו לאחד צורה ותוכן.

22

23